

До разової спеціалізованої вченої
ради
Одеського державного університету
внутрішніх справ
65014, м. Одеса, вул. Успенська, 1

РЕЦЕНЗІЯ

**рецензента, кандидата юридичних наук, доцента
Лісніченка Дмитра Вікторовича
на дисертацію Стеценка Дмитра Ігоровича «Забезпечення реалізації
прав та законних інтересів потерпілих від воєнних злочинів у
кримінальному провадженні», подану на здобуття ступеня доктора
філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Проблематика забезпечення реалізації прав та законних інтересів потерпілих від воєнних злочинів належить до найбільш складних і суспільно значущих напрямів сучасного кримінального процесу. Повномасштабна збройна агресія проти України спричинила масштабну воєнну віктимізацію, появу значної кількості осіб, яким завдано фізичної, психологічної, моральної та майнової шкоди, а також сформувала нетипове для загальнокримінального провадження доказове й організаційне середовище. Значна частина потерпілих перебуває за межами України, на тимчасово окупованих територіях, є внутрішньо переміщеними особами, втратила документи або підтримує процесуальну комунікацію з органами правопорядку дистанційно. За таких умов традиційна модель участі потерпілого у кримінальному провадженні потребує переосмислення з позицій фактичної доступності прав, безпеки особи та реального відновлення порушених інтересів.

Актуальність дослідження посилюється тим, що у провадженнях щодо воєнних злочинів потерпілий одночасно виступає носієм порушеного приватного інтересу, джерелом доказової інформації, учасником процесуальної комунікації та суб'єктом права на безпеку, конфіденційність, правничу допомогу, відшкодування шкоди і доступ до міжнародних правовідновлювальних механізмів. Масовість епізодів, складність

ідентифікації постраждалих осіб, транскордонність доказів, ризики повторної віктимізації, використання цифрових джерел інформації та паралельне функціонування національних і міжнародних механізмів зумовлюють необхідність комплексного кримінального процесуального підходу до забезпечення прав потерпілих.

Своєчасним є й звернення здобувача до проблеми співвідношення кримінального провадження з міжнародними механізмами фіксації та компенсації шкоди. Формування Реєстру збитків для України, розвиток міжнародного компенсаційного механізму, співробітництво України з Міжнародним кримінальним судом, діяльність спільних слідчих груп і Eurojust фактично створюють багаторівневий правовий простір, у якому одні й ті самі відомості про потерпілого, характер шкоди та обставини її заподіяння можуть набувати значення у різних процедурах. У цьому аспекті поставлена автором проблема доказової сумісності матеріалів національного кримінального провадження з міжнародними правовідновлювальними процедурами має не лише теоретичне, а й безпосереднє прикладне значення.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до положень національних стратегічних та відомчих документів у сфері прав людини і наукового забезпечення правоохоронної діяльності, а також у межах науково-дослідних робіт Одеського державного університету внутрішніх справ «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0116U006773) і теми кафедри кримінально-правових дисциплін «Забезпечення кримінально-правової діяльності суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням в інтересах кримінального судочинства» (державний реєстраційний номер 0124U004215). Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Одеського державного університету внутрішніх справ 25 жовтня 2025 року (протокол № 15).

Метою дисертації є розроблення цілісної кримінально-процесуальної концепції забезпечення реалізації прав та законних інтересів потерпілих від воєнних злочинів у кримінальному провадженні та формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення національних і транснаціональних механізмів їх процесуальної участі, захисту, інформування, відшкодування шкоди й доступу до правовідновлювальних процедур. Для досягнення цієї мети здобувачем послідовно вирішено комплекс взаємопов'язаних завдань: від розкриття змісту інституту забезпечення прав учасників кримінального провадження та визначення особливостей статусу потерпілого від воєнних злочинів до дослідження правничої допомоги, безпеки, компенсації, цифрового доказування, міжнародної правової допомоги і співробітництва з Міжнародним кримінальним судом.

Об'єктом дослідження визначено кримінальні процесуальні правовідносини, що виникають, змінюються та реалізуються у зв'язку із забезпеченням прав і законних інтересів потерпілих від воєнних злочинів у кримінальному провадженні. Предметом дослідження є забезпечення реалізації прав та законних інтересів потерпілих від воєнних злочинів у кримінальному провадженні. Таке співвідношення об'єкта і предмета є логічним, відповідає заявленій темі та дає змогу дослідити проблему одночасно на нормативному, організаційному, доказовому, правозахисному і міжнародному рівнях.

Вищевикладене дає підстави стверджувати, що тема дисертації Д. І. Стеценка є актуальною, теоретично значущою і практично затребуваною для науки кримінального процесу, діяльності органів досудового розслідування і прокуратури, судової практики, адвокатури, системи безоплатної правничої допомоги, міжнародних інституцій та організацій, які здійснюють документування воєнних злочинів і супровід потерпілих.

Вивчення дисертації та наукових публікацій Д. І. Стеценка свідчить про належний науковий рівень проведеного дослідження, внутрішню логіку

роботи та її спрямованість на розв'язання конкретного наукового завдання у сфері кримінального процесуального забезпечення прав потерпілих від воєнних злочинів. Дисертант не обмежується аналізом нормативного статусу потерпілого, а послідовно досліджує механізм фактичної реалізації його прав - від первинної ідентифікації та набуття процесуального статусу до участі у слідчих діях, представництва, заходів безпеки, документування шкоди та доступу до міжнародних процедур.

Джерельна база роботи охоплює наукові праці з теорії держави і права, конституційного права, кримінального процесу, криміналістики, міжнародного кримінального та гуманітарного права, віктимології, цифрового доказування і міжнародного співробітництва. Нормативну основу становлять Конституція України, КК та КПК України, закони України у сфері безоплатної правничої допомоги, захисту учасників кримінального судочинства і персональних даних, а також міжнародно-правові акти, документи Міжнародного кримінального суду, Ради Європи, Європейського Союзу та спеціалізованих міжнародних механізмів. Така широка нормативна і доктринальна база відповідає комплексному характеру заявленої проблематики.

Обґрунтованість висновків підсилюється емпіричною складовою. У дисертації використано матеріали національної судової практики, офіційні матеріали органів прокуратури, Міжнародного кримінального суду, Eurojust, Реєстру збитків для України, аналітичні матеріали з документування міжнародних злочинів, а також результати анкетування представників професійних груп, безпосередньо залучених до кримінального провадження. У додатку наведено результати опитування 125 респондентів у Вінницькій та Одеській областях, серед яких 32 адвокати, 41 прокурор і 52 слідчі. Такий матеріал дає змогу співвіднести теоретичні висновки з оцінками практичних проблем визнання потерпілих, їх інформування, безпеки, правничої допомоги та відшкодування шкоди.

Основні положення дисертації відображено у дев'яти наукових публікаціях. П'ять статей опубліковано у наукових фахових виданнях з юридичних наук, а чотири праці мають характер тез доповідей на науково-практичних конференціях. Тематика публікацій охоплює відшкодування шкоди потерпілим від воєнних злочинів, участь громадських організацій у захисті їх прав, процесуальний статус потерпілого, використання цифрових джерел інформації та OSINT, взаємодію національного кримінального провадження з міжнародним компенсаційним механізмом, проблематику зникнення осіб безвісти та міжвідомчу і міжнародну взаємодію у документуванні воєнної злочинності.

Результати дослідження апробовано на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, що свідчить про належне представлення основних положень роботи у фаховому середовищі. Зміст опублікованих праць загалом кореспондує з основними структурними блоками дисертації та дає підстави вважати, що ключові результати дослідження пройшли необхідну наукову апробацію.

Наукова новизна дисертації полягає у комплексному кримінально-процесуальному осмисленні забезпечення реалізації прав та законних інтересів потерпілих від воєнних злочинів як багаторівневого механізму, що поєднує національні процесуальні гарантії, міжнародні стандарти, цифрові засоби підтвердження доказової інформації та компенсаційні механізми. Важливо, що автор розглядає проблему не через ізольовані права потерпілого, а через систему умов і процедур, необхідних для їх фактичної реалізації.

До положень, що мають виражені ознаки наукової новизни, слід віднести сформульоване авторське визначення забезпечення реалізації прав та законних інтересів потерпілих від воєнних злочинів як системи процесуальних, організаційних, комунікаційних, безпекових, доказових і компенсаційних заходів, спрямованих на реальне набуття і здійснення потерпілим своїх прав, захист від вторинної віктимізації та створення

передумов для відновлення порушених прав. Таке визначення має інтегративний характер і дозволяє поєднати процесуальний статус із практичними механізмами його реалізації.

Науково значущим є обґрунтування підходу до потерпілого від воєнного злочину як спеціального суб'єкта кримінального провадження. Автор пов'язує специфіку цього статусу з міжнародно-правовою природою злочину, масовим або колективним характером шкоди, підвищеною вразливістю, ризиками безпеки, переміщенням або депортацією, транскордонним перебуванням, труднощами документування шкоди та необхідністю доступу до міжнародних компенсаційних механізмів. Зміст цієї позиції полягає не у створенні привілейованого процесуального статусу, а в обґрунтуванні необхідності диференційованих гарантій фактичного доступу до вже закріплених прав.

Заслуговує на підтримку розроблена автором багаторівнева модель гарантій, яка охоплює статусно-ідентифікаційні, інформаційно-комунікаційні, процесуальні, представницькі, безпекові, компенсаційно-відновлювальні, цифрово-доказові та міжнародно-правові елементи. Така систематизація має теоретичне значення, оскільки дозволяє уникнути фрагментарного розгляду прав потерпілого, а також прикладне значення - як основа для побудови алгоритмів роботи органів досудового розслідування, прокурорів, адвокатів і служб підтримки потерпілих.

Окремо слід відзначити положення про подвійне функціональне призначення матеріалів національного кримінального провадження. Дисертант обґрунтовує, що належно сформовані матеріали щодо особи потерпілого, характеру шкоди та причинного зв'язку можуть використовуватися не лише для доказування у кримінальному процесі, а й як потенційний доказовий ресурс у процедурах Реєстру збитків для України, майбутньої Компенсаційної комісії та інших правовідновлювальних механізмах. Такий підхід спрямовує практику документування на забезпечення доказової сумісності різних процедур.

Удосконалено науковий підхід до співвідношення понять «потерпілий», «жертва» і «постраждала особа», а також положення щодо моменту і процедури процесуального визнання потерпілим. Дисертант обґрунтовано розмежовує фактичне заподіяння шкоди, міжнародно-правове розуміння жертви та національне процесуальне визнання потерпілим, пропонуючи поєднати оперативність набуття процесуальних прав із мінімально необхідною перевіркою зв'язку між особою, завданою шкодою та подією воєнного злочину.

Науковий інтерес становить також підхід до цифрових джерел інформації та матеріалів відкритих джерел. Автор аргументовано виходить із того, що OSINT, фото- і відеоматеріали, супутникові знімки, геолокаційні дані, метадані та інші цифрові відомості не утворюють самостійного виду доказів поза процесуальною формою, але можуть виконувати підтверджувальну, перевірочну, уточнювальну та правозахисну функції після належного збирання, фіксації, автентифікації, верифікації та введення до кримінального провадження. Цей підхід є особливо важливим у контексті мінімізації повторних допитів і вторинної віктимізації потерпілих.

Дістали подальшого розвитку положення про потерпіло-орієнтований підхід, який автор розглядає як спосіб забезпечення реального доступу потерпілого до процесуальних прав із одночасним збереженням балансу з правами підозрюваного чи обвинуваченого. Розвинено також підходи до міжнародної правової допомоги, співробітництва з Міжнародним кримінальним судом та міжнародних компенсаційних механізмів як елементів єдиного правовідновлювального контуру.

У цілому положення наукової новизни послідовно розкрито в основному тексті дисертації, конкретизовано у висновках і достатньою мірою відображено у наукових публікаціях здобувача. Окремі авторські пропозиції мають дискусійний характер, що є закономірним для дослідження, орієнтованого на подальше вдосконалення кримінального процесуального законодавства та формування нових організаційно-процедурних моделей.

Обґрунтованість результатів дисертаційного дослідження забезпечується належним вибором методологічного інструментарію, логічною побудовою роботи, широкою нормативною та доктринальною базою, використанням емпіричного матеріалу і послідовним зв'язком між поставленими завданнями, змістом розділів та сформульованими висновками.

Методологічну основу роботи становить комплекс філософських, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Діалектичний метод застосовано для з'ясування співвідношення загального інституту забезпечення прав учасників кримінального провадження зі спеціальною характеристикою потерпілого від воєнних злочинів; системно-структурний - для формування багаторівневої системи гарантій; формально-юридичний - для аналізу національного і міжнародного нормативного матеріалу; порівняльно-правовий - для зіставлення національних підходів із міжнародними стандартами; герменевтичний і функціональний - для тлумачення та визначення практичного призначення окремих гарантій; логіко-нормативний і метод правового моделювання - для розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства та практики; соціологічний і статистичний - для опрацювання результатів анкетування.

Застосування зазначених методів відповідає предмету дисертації. Автор послідовно переходить від загальнотеоретичного аналізу інституту забезпечення прав до конкретних процесуальних механізмів участі потерпілого, а далі - до міжнародного і компенсаційного виміру. Така логіка дозволяє розглядати окремі пропозиції не ізольовано, а як елементи цілісної концепції.

Сильним аспектом дослідження є поєднання кримінального процесуального аналізу з правозахисним, міжнародно-правовим, цифровим та віктимологічним підходами. Автор аргументовано показує, що ефективність кримінального провадження щодо воєнних злочинів не може оцінюватися винятково за критеріями кримінального переслідування,

оскільки правосуддя в цій категорії проваджень має одночасно забезпечувати реальну участь потерпілих, їх безпеку, доступ до правничої допомоги, належне документування шкоди та можливість подальшого відновлення порушених прав.

Висновки дисертації узагальнюють результати дослідження у чотирнадцяти взаємопов'язаних положеннях і містять конкретні напрями вдосконалення законодавства та практики: уточнення порядку визнання потерпілими осіб, які постраждали від воєнних злочинів; встановлення стандартів раннього інформування і процесуальної комунікації; розвиток захищених електронних каналів взаємодії; посилення гарантій безоплатної правничої допомоги; адаптацію слідчих і процесуальних дій до потреб уразливих потерпілих; удосконалення заходів безпеки і захисту персональних даних; стандартизацію роботи з цифровими джерелами; забезпечення доказової сумісності з міжнародними компенсаційними механізмами; розвиток міжнародної правової допомоги та взаємодії з МКС.

Загалом поставлене наукове завдання виконано на належному методологічному рівні, а здобувач продемонстрував здатність до самостійного критичного аналізу доктринальних підходів, нормативного матеріалу та практичних проблем, а також до формування власних науково обґрунтованих пропозицій.

Теоретичне значення дисертації полягає у розвитку наукових уявлень про інститут забезпечення прав учасників кримінального провадження та його функціонування у справах про воєнні злочини. Запропонована автором багаторівнева система гарантій, розмежування категорій «потерпілий», «жертва» і «постраждала особа», обґрунтування спеціальної характеристики статусу потерпілого, а також концепція правовідновлювального контуру взаємодії національного кримінального провадження з міжнародними інституціями розширюють предметний простір сучасної науки кримінального процесу.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання у правотворчій діяльності під час вдосконалення КПК України та суміжного законодавства, у практиці органів досудового розслідування, прокуратури і суду, в адвокатській діяльності та системі безоплатної правничої допомоги, у роботі структур підтримки потерпілих, громадських і міжнародних організацій, а також при підготовці методичних рекомендацій щодо комунікації, безпеки, документування шкоди, використання цифрових джерел та міжнародного супроводу потерпілих.

Матеріали дисертації можуть бути використані також у науково-дослідній роботі та освітньому процесі під час викладання дисциплін «Кримінальний процес», «Криміналістика», «Міжнародне кримінальне право», «Розслідування воєнних злочинів», у програмах підвищення кваліфікації слідчих, прокурорів, адвокатів та інших фахівців, які працюють із потерпілими від міжнародних злочинів.

Зміст дисертації характеризується логічною структурою, послідовністю викладу та загальною відповідністю заявленій темі. Робота складається з анотації, списку публікацій здобувача, змісту, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що охоплюють дванадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 240 найменувань, та додатків. Повний обсяг роботи становить 251 сторінку, з яких 199 сторінок припадає на основний текст.

У вступі належним чином обґрунтовано актуальність теми, визначено ступінь її наукової розробленості, зв'язок роботи з науковими програмами і темами, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет, розкрито методологічну, теоретичну, нормативну й емпіричну основу, положення наукової новизни, практичне значення, особистий внесок здобувача, апробацію та публікаційну активність.

Розділ 1 «Теоретико-правові та нормативні засади статусу потерпілих від воєнних злочинів» формує концептуальну основу дослідження. У ньому розкрито поняття, зміст і функціональне призначення інституту забезпечення

прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження; досліджено потерпілого від воєнного злочину як суб'єкта кримінального процесу з урахуванням проблем ідентифікації та процесуального визнання; систематизовано міжнародні стандарти участі, безпеки, конфіденційності та відшкодування шкоди. Логічним результатом розділу є перехід від загальних гарантій прав людини до спеціальної моделі забезпечення прав потерпілих від міжнародних злочинів.

Розділ 2 «Процесуальні механізми забезпечення та реалізації прав потерпілих від воєнних злочинів у кримінальному провадженні України» є центральним за обсягом і прикладним навантаженням. У ньому розглянуто встановлення особи потерпілого, своєчасність набуття процесуального статусу, інформування та процесуальну комунікацію; гарантії участі у допиті, впізнанні, дистанційних та інших процесуальних діях; правничу допомогу і представництво; безпеку, конфіденційність і захист персональних даних; національні механізми відшкодування шкоди; використання цифрових джерел інформації та OSINT. Позитивно слід оцінити прагнення автора пов'язати процесуальну форму з потерпіло-орієнтованим підходом і практичними потребами осіб, які зазнали тяжкої травми або перебувають у складних безпекових умовах.

Розділ 3 «Міжнародне співробітництво та транснаціональні механізми забезпечення прав потерпілих від воєнних злочинів» присвячено міжнародній правовій допомозі, співробітництву України з Міжнародним кримінальним судом і міжнародним механізмам фіксації та компенсації шкоди. Автор аргументовано розширює традиційне розуміння міжнародної правової допомоги, розглядаючи її не лише як інструмент отримання доказів, а й як засіб встановлення потерпілих, забезпечення їх участі та комунікації. Окрему цінність становить аналіз участі потерпілих у провадженні перед МКС та функціонального зв'язку кримінального провадження з Реєстром збитків і перспективними компенсаційними інституціями.

У висновках дисертації узагальнено основні результати дослідження та запропоновано систему взаємопов'язаних напрямів удосконалення законодавства і практики. Висновки кореспондують із поставленими завданнями та змістом відповідних розділів. Дисертація написана державною мовою, у науковому стилі, має загалом завершений характер і містить авторські положення, що мають значення для науки кримінального процесу та практики забезпечення прав потерпілих від воєнних злочинів.

Результати дисертаційного дослідження Д. І. Стеценка доцільно використовувати у діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, суду, адвокатури, системи безоплатної правничої допомоги, підрозділів підтримки потерпілих і свідків, а також міжнародних та громадських організацій, які документують воєнні злочини або надають допомогу постраждалим особам. Практичну цінність мають запропоновані підходи до первинної ідентифікації та інформування потерпілих, оцінки їх вразливості, організації безпечної процесуальної участі, документування шкоди, захисту персональних даних і використання цифрових джерел інформації.

Окремі положення можуть бути покладені в основу методичних рекомендацій та відомчих алгоритмів щодо взаємодії з потерпілими від воєнних злочинів, а також використані під час підготовки пропозицій до кримінального процесуального законодавства щодо комунікації з потерпілими, правничої допомоги, дистанційної участі, цифрового доказування і взаємодії з міжнародними компенсаційними механізмами.

Зауваження.

Загалом позитивно оцінюючи дисертацію Д. І. Стеценка, її актуальність, наукову новизну, теоретичне і практичне значення, необхідно висловити окремі зауваження та дискусійні положення, які можуть бути предметом обговорення під час публічного захисту:

1. Значний інтерес становить сформульована автором позиція, відповідно до якої OSINT та інші цифрові матеріали не є самостійним видом

доказів і набувають доказового значення після належного процесуального оформлення. Разом із тим положення роботи могли б бути посилені шляхом розроблення більш детального процесуального алгоритму роботи з такими матеріалами. Зокрема, потребують додаткової конкретизації питання фіксації динамічного вебконтенту, забезпечення відтворюваності результатів OSINT-дослідження, участі спеціаліста, документування методики верифікації, фіксації хеш-значень та інших засобів підтвердження цілісності, а також визначення оптимальної процесуальної форми для різних категорій цифрової інформації.

2. Заслуговує на підтримку пропозиція автора щодо поєднання оперативності набуття особою статусу потерпілого з мінімально необхідною перевіркою зв'язку між особою, заподіяною їй шкодою та подією воєнного злочину. Проте практична реалізація такого підходу потребує більшої формалізації. У роботі доцільно було б конкретніше визначити зміст такої перевірки: які саме відомості є мінімально достатніми, хто і в який строк здійснює їх оцінювання, яким процесуальним рішенням оформлюються результати перевірки та яким чином має забезпечуватися можливість оскарження затримки у фактичному допуску особи до реалізації прав потерпілого.

Означені зауваження мають дискусійний та уточнювальний характер, спрямовані на подальше посилення аргументації окремих положень дисертації і не впливають на загальну позитивну оцінку проведеного дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності. У межах аналізу наданого тексту дисертації та наведених у ній наукових публікацій ознак очевидного некоректного запозичення, привласнення чужих наукових результатів або інших проявів недоброчесного використання джерел не виявлено. Використані положення інших авторів та нормативні матеріали супроводжуються бібліографічними посиланнями. Дисертація має ознаки самостійно виконаної кваліфікаційної наукової праці.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Дисертація Стеценка Дмитра Ігоровича на тему «Забезпечення реалізації прав та законних інтересів потерпілих від воєнних злочинів у кримінальному провадженні», подана на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», є завершеною самостійною кваліфікаційною науковою працею, у якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що мають значення для розвитку науки кримінального процесу та практики забезпечення прав потерпілих від воєнних злочинів.

Дисертація відповідає заявленій спеціальності 081 «Право», вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 № 261, Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40, а також Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44.

Стеценко Дмитро Ігорович на підставі публічного захисту дисертаційного дослідження заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

Професор кафедри кримінального процесу та криміналістики ФПФОДР НПУ
Одеського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

Дмитро ЛІСНІЧЕНКО